

Passend schrijfonderwijs voor jongens en meisjes in groep 3

Overwegingen bij rijpingsverschillen in de fijnmotorische ontwikkeling

In dit artikel vragen we ons af wat er bekend is over de verschillen in schrijffrijpheid bij jongens en meisjes in groep drie van de basisschool. Na enige schrijfhistorische wetenswaardigheden worden nieuwe gegevens over dit onderwerp naar voren gebracht. De geboortemaand krijgt hierna speciale aandacht. De besproken informatie mondt uit in zes mogelijkheden om passend schrijfonderwijs te realiseren. Besloten wordt met het vermelden van geraadpleegde bronnen.

Schrijfhistorische wetenswaardigheden

We schrijven het jaar 1845. In Amerika geeft schrijfmeester James French twee schrijfboeken uit. Het ene is voor jongens bedoeld en heeft een blauw omslag. Zij oefenen daarin lichthelend verbonden handelsschrift (mercantile running hand) met zinnen als “Een net handschrift is een aanbevelingsbrief.”

Het andere is voor meisjes bedoeld en heeft een roze omslag. Zij oefenen op de vrouwelijke briefvorm met zinnen als “Een fijn voorbeeld van sierschrift is een sprekend beeld.” (1) Thornton vermeldt hierbij, dat de verdeling langs geslachtslijnen “natuurlijk” niet nieuw was destijds. Net zo min als het onderscheid tussen praktisch en sierlijk schrift nieuw was.

In Nederland was het lager onderwijs van oudsher gemengd. In het middelbaar en het hoger onderwijs werden tot het eind van de 19e eeuw echter alleen jongens toegelaten. In het opkomende rooms-katholiek onderwijs werden jongens en meisjes in het lager onderwijs gescheiden; daarbij was de oprichting van aparte meisjesscholen vaak de eerste zorg. De aparte scholen voor meisjes werden met de Mammoetwet (1968) opgeheven. In de jaren 1960 werd de co-educatie ook in het rooms-katholiek onderwijs ingevoerd. (2)

Begin 21e eeuw gaan er stemmen op om gescheiden onderwijs weer in te voeren. Onderzoek schijnt immers te suggereren dat zowel jongens als meisjes beter presteren in een homogene leeromgeving, vooral op de leeftijd 13-15 jaar, waar de ontwikkeling van jongens en meisjes grotendeels in verschillend tempo verloopt. Sommige middenscholen spelen daarop in door de ouders de keuze te laten voor het *eerste leerjaar A* te kiezen voor een gemengde klas of een niet-gemengde klas. (2)

Kunnen we uit deze wetenswaardigheden iets opmaken? Misschien het volgende.

In Amerika van halverwege de 19^e eeuw sprak de geslachtsverdeling kennelijk voor zich. Jongens werden geacht administratief werk te doen, terwijl meisjes een sierlijk schrift nodig hadden voor hun persoonlijke correspondentie. De taak- en rolverdeling paste duidelijk in de cultuur van die tijd.

De scheiding in jongens- en meisjesscholen bij het rooms-katholiek onderwijs lijkt vooral te zijn gebaseerd op de veronderstelling, dat gemengd onderwijs tot “de kat op het spek binden” leidt. Of zijn daar indertijd godsdienstige redenen voor geweest?

Nieuwe gegevens over (schrijf)verschillen tussen jongens en meisjes

Het zoeken naar duidelijke schrijfverschillen tussen jongens en meisjes levert interessante informatie op. Ze kan vermoedelijk van pas komen bij het beantwoorden van de vraag in de titel van dit artikel.

De volgende onderzoeksgegevens lijken ons van belang.

De geslachtsverschillen in de kinderjaren zijn groter en belangrijker dan die op volwassen leeftijd. (3)

Jongens ontwikkelen zich weliswaar langs dezelfde lijnen, maar de hersengebieden voor taal en fijnmotorische vaardigheden rijpen bij meisjes vier jaar eerder. (3)

Het curriculum van de huidige kleuterschool komt hoofdzakelijk overeen met dat van de eerste klas (first grade). Veel vijfjarige jongens beschikken nog niet over de fijnmotorische vaardigheden, die nodig zijn om de letters van het alfabet te schrijven. (3)

Elk kind is verschillend en ook de motorische ontwikkeling verloopt niet bij elk kind gelijk. Meisjes schrijven over het algemeen netter dan jongens, omdat hun motoriek in groep 3 een half jaar tot een jaar verder ontwikkeld is dan dat van de jongens. Ook zijn zij kritischer naar hun eigen werk toe. (4)

Al in groep drie (Einschulungsalter) onderscheiden jongens en meisjes zich aanzienlijk wat betreft hun fijn- en schrijfmotorische ontwikkeling. Flehmig (1999) vermeldt verschillen van rond een jaar wat betreft de fijnmotorische vaardigheid tussen jongens en handiger meisjes. (5)

Jongens blijven 1 tot 1 ½ jaar achter wat betreft lezen en schrijven.

Meisjes ontwikkelen taal- en fijnmotorische vaardigheden ongeveer zes jaar eerder dan jongens. Jongens ontwikkelen, daarentegen, doelgerichtheid (targeting) en ruimtelijk geheugen ongeveer vier jaar eerder dan meisjes.

In het onderwijs moet gebruik worden gemaakt van leermiddelen, die jongens ertoe aanzetten hun fijne motoriek te gebruiken. (6)

Onderzoek laat zien dat kinderen met een slecht handschrift ook zwakke schrijfvaardigheden bezitten. Toen leerlingen schrijfonderwijs kregen, ging de kwaliteit van hun schrift vooruit. Oefening is dus noodzakelijk. (7)

Proberen een vijfjarige jongen te leren lezen en schrijven zal net zo ongepast zijn als het zou zijn om dit aan driejarige meisjes te leren. Timing is alles in het onderwijs, en op veel andere terreinen. Het is niet voldoende om goed les te geven. Je moet goed lesgeven aan kinderen die klaar zijn om te leren, die, wat hun ontwikkeling betreft “rijp” zijn om te leren. (8)

Dat de fijnmotorische vaardigheden van jongens zich langzamer ontwikkelen dan die van de meisjes, is geen geheim. Cursief schrift kan een moeilijke opgave en een bron van frustratie voor jongens zijn, dus zijn computers een grote motiverende strategie voor hen geworden. (9)

Wat wij uit het voorgaande kunnen afleiden? Met een redelijke mate van waarschijnlijkheid het volgende. De verschillen tussen jongens en meisjes zijn, vergeleken met volwassenen, groter en belangrijker. De hersengebieden voor onder andere fijnmotorische vaardigheden rijpen bij jongens vier jaar later. Vijfjarige kleuterjongens zijn nog niet in staat om de letters van het alfabet te schrijven. Jongens blijven 1 à 1 ½ jaar achter waar het om lezen en schrijven gaat. Verbonden schrift is voor veel jongens moeilijk en frustrerend. Door instructie en oefening verbetert de kwaliteit van zwakke schrijvers. Timing, rijpheid is hierbij heel belangrijk.

Doet de geboortemaand er toe?

Het is lang geleden, dat het proefschrift “Geboortemaand en schoolsucces” (1972) van Doornbos verscheen. Het betrof een onderwijskundig onderzoek naar de samenhang tussen leeftijdspositie binnen de jaargroep en schoolsucces van leerlingen in het basis-, voortgezet en buitengewoon onderwijs.

Eerlijk gezegd staat ons de animositeit rond de publicatie nog wel voor de geest. Maar had ze invloed op de verandering van het onderwijs in de klas? Gaf ze aanbevelingen om aan de verschillen tussen jongens en meisjes tegemoet te komen? Werd op schrijfverschillen ingegaan? We moeten elk antwoord schuldig blijven.

Recent onderzoek geeft veel meer inzicht in de betekenis van de geboortemaand. Om enkele feiten te vermelden.

Uit meerdere overzichten van hockeyspelers is gebleken, dat zij die geboren zijn in de periode januari tot april (40%) de beste spelers oplevert! (tussen april tot juli 30%, tussen juli tot september 20%, en tussen oktober tot januari 10%).

Dat wil zeggen: het *selectiemoment* ligt op 1 januari ... en dan zijn zij het oudst, dus relatief het verst ontwikkeld c.q. gerijpt en meest vaardig. Zij worden het eerst geselecteerd, krijgen meer training en wedstrijden en betere trainers. Kortom, het geboortemaand- of geboortekwartaaleffect. (10)

Leerkrachten in kleuterschool en klas 1 (grade 1) verwarren rijpheid (maturity) met vaardigheid (ability). Het enige land waar dit niet zo is, is Denemarken – onder 10 jaar is daar geen indeling naar leeftijd. Men wacht er met selecteren tot de rijpheidverschillen door leeftijd gelijkmatig verdeeld zijn. Het aanvankelijke verschil in rijpheid verdwijnt niet in de loop van de tijd. (10)

Scholen zouden anders te werk kunnen gaan zoals vroeger (zomer-/winterschool?). Basis- en middenschool zouden leerlingen, geboren tussen januari t/m april, in één klas moeten plaatsen, die van mei t/m augustus in een andere klas, en die van september t/m december in weer een andere klas. Waarom we dat niet doen? Omdat we aan de gedachte vasthouden, dat succes een eenvoudige functie van individuele verdienste is! (10)

Bij een Arnhemse basisschool hebben wij de lijst van leerlingen van groep 3 gevraagd, met daarop vermeld jongen of meisje en de geboortedatum. Het overzicht van deze 19 leerlingen (9 jongens en 10 meisjes) brengt de spreiding per geslacht in beeld:

9 jongens: 13.06.04, 06.01.05, 07.02.05, 18.02.05, 27.03.05, 29.03.05, 04.08.05, 18.09.05, 20.11.05.
10 meisjes: 22.10.04, 03.12.04, 24.12.04, 16.01.05, 12.02.05, 19.03.05, 10.04.05, 15.05.05, 16.10.05, 11.11.05.

Bij een Brabantse basisschool hebben wij dezelfde gegevens opgevraagd. Het overzicht van deze 31 leerlingen (18 jongens en 13 meisjes) brengt deze spreiding per geslacht in beeld:

18 jongens: 08.2004, 10.2004 (2x), 12.2004; 01.2005, 02.2005, 03.2005, 04.2005, 05.2005, 06.2005 (2x), 07.2005 (3x), 08.2005, 09.2005, 10.2005, 12.2005.
13 meisjes: 11.2004 (2x), 12.2004 (2x); 01.2005, 03.2005, 04.2005 (2x), 06.2005, 07.2005 (2x), 08.2005, 11.2005.

Wat ons in dit overzicht opvalt?

De oudste jongen is op 1 augustus 2011 bijna 7;2 jaar in groep drie, de jongste jongen nog geen 5;7 jaar. Het oudste meisje is op die datum nog geen 6;10, het jongste meisje nog geen 5;8 jaar. Tussen de oudste jongen en de jongste jongen c.q. jongste meisje zit dus 15 maanden, of wel een jaar en drie maanden, verschil

De drie jongste jongens (geboren in september en november 2005), en drie jongste meisjes (geboren in oktober en november) lopen qua leeftijd duidelijk 'schrijfrisico', nu zij in augustus naar groep drie zijn gegaan. (11)

Met de wet op het basisonderwijs voor kinderen van 4-12 jaar van 1986 verdween de regel: wie vóór 1 oktober 6 jaar wordt, kan naar klas 1. Vanaf die tijd geldt, dat de leerkracht zelf moet inschatten wanneer een leerling aan groep 3 toe is. Dat is niet altijd eenvoudig, te meer, omdat prestatief ingestelde ouders graag op versneld doorstromen aandringen. In de praktijk

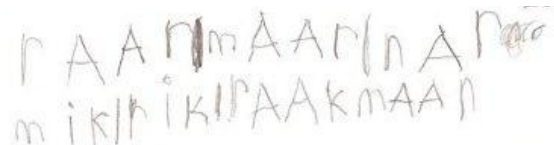
gaan scholen op verschillende manieren met deze vage richtlijn om.

Zo wordt op de Oleander in Stadskanaal naar de motoriek, sociaal-emotionele ontwikkeling, taalontwikkeling en aanleg voor rekenen gekeken. Daarnaast weegt ook de uitlag van de Cito-toets voor groep 2 mee. Bijna alle leerlingen die op deze school in november of december zes jaar worden, gaan al in augustus naar groep 3. Dit geeft geen enkel probleem.

Op De Brink in Lelystad, met 75% allochtone en veel autochtone kinderen uit sociaal zwakkere milieus, geldt de regel die vóór 1986 gold: wie vóór 1 oktober zes wordt, mag in augustus naar groep 3. (12)

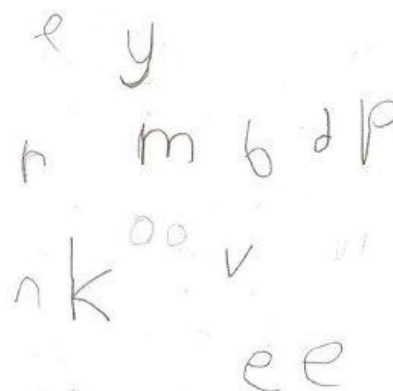
Het is mogelijk dat rond 6,5 jaar iets van deze differentiatie te merken is bij het aanvangende schrijfonderwijs, maar daar heb ik in elk geval niets van gemerkt. En zelfs als het er is, dan is het irrelevant ten opzichte van de basisregel: sluit bij elk kind op elk ontwikkelingsdomein (lezen, tellen/rekenen, zingen, ... en dus ook schrijven) aan bij de fase waarin het kind zit - en daarbij is het heel wel mogelijk dat Piet met 6 en 1 maand toe is aan schrijven maar pas met 7 jaar en 3 maanden aan optellen en aftrekken, terwijl dat bij Lies precies andersom ligt. (13)

In een derde groep hebben we om een stukje handschrift gevraagd van drie kinderen, van respectievelijk een jongste jongen en een jongste meisje, een oudste jongen en een oudste meisje. Op een blanco half A4-blad hebben zij, negen schooldagen na de zomervakantie, dit schrijfwerkje gemaakt (14):

RAANMAAN
MIKIPAAKMAAN

Jongste jongen (20.10.05, bij begin schooljaar 5;11)

e y
n m b d p
n k o o v
e e

Jongste meisje (28.09.06, bij begin schooljaar 5;1 jaar)

kolas
mus

Oudste jongen (19.11.04; bij begin schooljaar 6;10)

kin / maan
mik raak

Oudste meisje (27.07.04; bij begin schooljaar 7;1)

Wat heeft deze informatie ons te vertellen? Of het nu om hockeyers of jonge schoolkinderen gaat, de oudsten zijn het verst ontwikkeld, ook wat hun fijne motoriek aangaat. In het onderwijs worden kalenderleeftijd (=maturity, rijpheid) en (schrijf)vaardigheid (ability) vaak met elkaar verward. In een groep 3 blijkt er tussen oudste en jongste leerling een leeftijdsverschil van ruim een jaar te kunnen bestaan. Vooral de jongste jongens lopen hier, door hun geringere fijnmotorische ontwikkeling, van begin af aan schrijfrisico. De wet op het basisonderwijs brengt de scholen eerder in verlegenheid dan een concreet handvat te geven. Om elk kind op elk ontwikkelingsdomein optimaal te begeleiden, lijkt ons een utopie. Zeker als we de grote klassen en de vaardigheid van veel leerkrachten daarbij in aanmerking nemen.

Passend schrijfonderwijs

In deze bijdrage beperken we ons tot het schrijfonderwijs, het leren van een handschrift dus. Een eerste overweging is om de gangbare toelatingsnorm voor groep 3 binnen het team met elkaar te bespreken. De enige norm is de dag waarop een kind vier jaar wordt. Vanaf die dag wordt het kind volgens de wet op het basisonderwijs 'leerling', daarmee leerplichtig. Toelating tot groep 3, in feite tot elke groep, berust op het feit welk beleid de school erop nahoudt. Op dit punt zijn er meerdere mogelijkheden. We vermelden ze in een opklimming van praktisch haalbaar naar ingrijpend:

1. eind groep 2 nagaan of de leerling aan groep 3 toe is (zie ad 1)
2. bij begin groep 3 twee schrijfontwikkelingsgroepen vormen (ad 2)
3. bij begin groep 3 drie schrijfontwikkelingsgroepen vormen (ad 3)
4. bij begin van groep 3 elk kind op eigen schrijfniveau begeleiden (ad 4)
5. enkele keren per schooljaar schrijfrije leerlingen laten doorstromen naar groep 3 (ad 5)
6. afzonderlijke schrijfklassen voor jongens en meisjes vormen (ad 6)

Ad. 1: In groep 2 wordt de school-/schrijfrijeheid voor groep 3 gebaseerd op zowel observatie van motoriek, sociaal-emotionele ontwikkeling, taal ontwikkeling en aanleg voor rekenen, als de Cito-toets voor groep 2.

Ad 2: De ene, niet-schrijfrije groep gaat verder met voorbereidend schrijven (dus veel motorische en tweezijdige oefeningen met het lichaam en op papier); de andere, schrijfrije groep gaat beginnen met de aanwezige schrijfmethode (bij voorkeur verbindbare schrijffletters).

Ad 3: De eerste, niet-schrijfrije groep gaat oefenen op de bekende 'schrijfpatronen' of bewegingsrijen; de tweede, schrijfrije groep begint met de aanwezige schrijfmethode; de derde, schrijfbegaafde groep neemt versneld de aanwezige schrijfmethode door.

Ad 4: Op basis van de beschikbare observatie- en toetsgegevens wordt elk kind op eigen schrijfniveau begeleid; dit kan betekenen, dat er een aantal homogene schrijfgroepen wordt gevormd.

Ad 5: Afhankelijk van geboortemaand en schrijfrijeheid stromen de leerlingen uit groep 2 door naar groep 3. De volgende geboorteperioden zijn hierbij te overwegen: geboren tussen januari t/m april, van mei t/m augustus, van september t/m december. Te denken is aan doorstroming in augustus en januari.

Ad 6: Sprekt voor zich.

Een verdergaande uitwerking is mogelijk, maar gaat het kader van dit verkennende artikel te buiten.

Bronvermelding

- (1) Thornton, Tamara Plakins (1996). Handwriting in America, A Cultural History. New Haven/London. (p. 43)
- (2) Wikipedia, trefwoord "gemengd onderwijs" (gedownload op 05.09.11)
- (3) Sax, Leonard (2005). Why Gender Matters, New York. (p. 93, 95)
- (4) Goverts, Nicole (2009). Hoe kan ik kinderen effectief leren schrijven? RTDT2 Master (p. 12, 48)

- (5) Hurschler Lichtsteiner, Sibylle, Saxer Geiger, Andrea, Wicki, Werner (2008). Schreibmotorische Leistungen im frühen Primarschulalter in Abhängigkeit vom unterrichteten Schrifttyp, Forschungsbericht Nr. 18, Pädagogische Hochschule Zentralschweiz – Luzern. (p. 12)
- (6) McBride, William (z.j.). Boys Will Be Boys, Girls Will Be Girls. (p. 2, 4, 6) (gedownload op 06.09.11 via <http://crr.math.arizona.edu/GenderKeynote.pdf>)
- (7) James, Abigail Norfleet (2007). Teaching the Male Brain. Thousand Oaks. (p. 55; vijf oefeningen, ook voor linkshandigen, op p. 56)
- (8) Sax, Leonard (2007). Boys Adrift. New York. (p. 18)
- (9) Spence, Christopher M. (2008). The Joys of Teaching Boys. Markham/Ontario. (p. 19)
- (10) Gladwell, Malcolm (2008). Outliers. New York/Boston/London. (p. 25, 31, 36)
- (11) Overzicht leerlingen groep 3 van Arnhemse basisschool, 30.08.11
- (12) Via internet (04.09.11)
- (13) Mail van dr. Ewald Vervaet (29.08.11)
- (14) De handschriften zijn beschikbaar gesteld door CBS. De Wegwijzer uit Nieuwleusen

DS/04.10/11